

1 ÚVOD

Výstava a kritický katalog představují výstupy projektu DG18P02OVV019 *Historické vodohospodářské objekty, jejich hodnota, funkce a význam pro současnou dobu* vytvořené v letech 2018–2022. Projekt je společně řešen Výzkumným ústavem vodohospodářským T. G. Masaryka, v. v. i., Národním památkovým ústavem, Historickým ústavem Akademie věd ČR, v. v. i., Výzkumným ústavem Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. a Univerzitou Palackého v Olomouci a je podpořen z programu Ministerstva kultury na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II).

Historické vodohospodářské objekty představují jeden ze segmentů industriálního dědictví. Jsou dokladem technologické vyspělosti společnosti i jejího přístupu k nakládání s vodou v krajině. Tento doposud poněkud opomíjený typ staveb se tím odborníků z různých institucí pokusil zdokumentovat, identifikovat jejich hodnotu a sestavit komplex kritérií pro jejich ochranu a obnovu. Na příkladu pěti modelových území v rámci České republiky, které se od sebe liší historickým vývojem, způsobem hospodaření i fyzicko-geografickými podmínkami, jsou představeny různorodé typy vodohospodářských staveb: přehrady, malé vodní elektrárny, vodovody, náhony tesané v pískovcových masivech, důmyslné kaskády a mnoho dalších. Pro srovnání jsou prezentovány i specifické, památkově chráněné vodohospodářské systémy v blízkém zahraničí.

Hlavním cílem projektu bylo vytvoření metodiky jednoznačné identifikace, třídění, hodnocení z hlediska památkové péče, ochrany a obnovy historických vodohospodářských objektů, a to prostřednictvím kritérií stanovených na základě interdisciplinárního přístupu kombinujícího pestrou škálu zdrojů a metodických postupů, jaké využívají obory humanitní, technické i přírodovědné. V průběhu projektu vznikla celá řada výstupů, které jsou rovněž prezentovány na výstavních panelech a jsou součástí doprovodného výstavního katalogu. Klíčové výstupy projektu jsou zpřístupněny na webových stránkách (<https://heis.vuv.cz/projekty/vh-objekty>).

Třináctka výstavních panelů kopíruje strukturu kritického katalogu a obojí sumarizuje výstupy projektu. Vzájemnou informační provázanost umožňují QR kódy na výstavních panelech. Z tematického hlediska je prezentaci výsledků možné rozdělit do dvou celků. První přibližuje ideu, strukturu a potenciál certifikované

metodiky a práci na vytváření databáze objektů pomocí analýzy celoplošných kartografických podkladů. Ve druhé části je prezentováno pět modelových území (povodí) napříč republikou s jednotlivými detailními (ohniskovými) sondami a dva zahraniční příklady.

Jedním z důvodů, proč celý projekt vznikl, byl chybějící nástroj, který by památkové péči poskytoval odbornou oporu při klasifikaci a hodnocení vodohospodářských objektů a který by mimo jiné napravil nerovnováhu v zastoupení jednotlivých typů a vývojových fází v aktuálním památkovém katalogu. Interdisciplinární nahlížení na vodohospodářskou problematiku umožnilo rozšířit tradiční kritéria o další, jež mají při posuzování objektů industriálního dědictví logickou váhu. Metodika umožňuje základní orientaci v oboru, komparaci, formuluje relevantní kritéria a definuje významné typologické hodnoty, systémové vazby a funkční celky, bez nichž by památková hodnota jednotlivých objektů nebyla zcela rozpoznatelná. Odborné památkové praxi může při posuzování hodnoty a klasifikování jednotlivých typů vodohospodářských objektů pomoci škálovací metoda, kterou je možno vnímat jako nadstavbu (pomocný nástroj) metodiky hodnocení. Její aplikaci, představení klasifikace a práce s jasně definovanými hodnotovými kritérii ukazuje příklad uzavřeného souboru 117 přehrad v České republice. Obecné využití škálovací metody je ovšem širší. Lze ji uplatnit i na další vícečetné typy objektů, kde je však možné předpokládat modifikaci vah, příp. zastoupení konkrétních kritérií. Oporu pro přehled a strukturu vodohospodářských objektů poskytla jejich celorepubliková databáze sestavená na základě analýzy topografických map ze čtyř časových období – 2. poloviny 18. století, poloviny a konce 19. století a poloviny 20. století. Vzniklé mapové výstupy se stanou součástí informačního systému NPÚ, stejně jako detailnější mapy modelových území.

Úvod do problematiky vodního hospodářství a jeho vývoje nabídl pohled historika na širší společensko-historický kontext fenoménu vody, na její symboliku, přístup a nakládání s ní v čase a také na složitou interakci člověka a přírody. Základní rámec doplňuje nástin dosavadního přístupu tuzemských i zahraničních památkových institucí k pestré typologické škále vodohospodářských objektů. Přináší skladbu vodohospodářských staveb, které jsou již dnes součástí českého kulturního (industriálního) dědictví a pro srovnání uvádí

vodohospodářské objekty a systémy, zapsané či nominované na seznam světového dědictví UNESCO.

Téma vodohospodářských objektů a jejich památkového potenciálu bylo detailněji rozvinuto v pěti modelových územích. Jejich výběr byl motivován snahou postihnout regiony nabízející odlišný historicko-geografický kontext, který by umožnil sledovat trendy, preference i typologickou pestrost vodohospodářských objektů. V každém z území byla vytipována ohniska, kde byl prováděn systematický terénní výzkum, dokumentován technický stav objektů a analyzován jejich vývoj v čase. Interdisciplinární pojetí projektu umožnilo pro závěrečnou interpretaci využít rozličných metod a informačních zdrojů, jaké jsou vlastní historikům, geografům, krajinářům, vodohospodářům a provázat je s praktickými zkušenostmi památkářů. U vybraných objektů či vodohospodářských systémů byl nastíněn jejich památkový potenciál, byla sledována míra dochování, jedinečnost. Zájem se soustředil na díla výjimečná, avšak často nepřilíš známá či jako výlučná obecně nevnímaná (vodovody pro města Brno a Šumperk, resp. část vodárenské soustavy ostravského oblastního vodovodu, vodohospodářský systém ve Staré Vsi či Radiměři, Weissshuhnův papírenský náhon nebo dřevo-plavební kanál na Boskovicku). Naopak mezi objekty, které lze označit za standardní turistická lákadla, náleží přečerpávací elektrárna Dlouhé stráně nebo technické prvky v pískovcové krajině povodí Ploučnice. K bezmála dvacítce detailně popsaných tuzemských systémů jsou přiřazeni dva mimořádní zahraniční zástupci (vodohospodářské soustavy u Banské Štiavnice a Augsburgu), kteří náleží ke světovému dědictví UNESCO.

Výstava je koncipovaná jako putovní a bude realizována v místech, která jsou svázána s jednotlivými oblastmi zájmu. V projektu byla zkoumána povodí Svitavy, Moravice, Horní Moravy, Ploučnice, Doubravy a Klejnárky. Shlédnout výstavu tak postupně budou moci návštěvníci Městské knihovny v Čáslavi, Slezského zemského muzea v Opavě, Pevnosti poznání v Olomouci a Technického muzea v Brně. Mimo to bude expozice přístupná i v Centru Veronica v Hostětíně. Po skončení bude výstava archivována a bude možné její zapůjčení pro další případné zájemce (paměťové instituce, školy, státní úřady apod.). V rámci udržitelnosti projektu je na rok 2023 naplánována její instalace ve Vodní tvrzi Jeseník, na ostravském pracovišti Národního památkového ústavu a v centrále VÚV TGM v Praze.

Přejeme návštěvníkům výstavy, čtenářům katalogu i uživatelům projektových webových stránek, aby výsledky naší práce přispěly k prohloubení povědomí o specifické součásti našeho industriálního (kulturního) dědictví, zvýšily zájem veřejnosti o ni a napomohly její ochraně.

Harmonogram výstavy 2022

Hostětín

Centrum Veronica
1.–30. října

Čáslav

Městská knihovna
1.–11. listopadu

Opava

Slezské zemské muzeum
15.–20. listopadu

Olomouc

Pevnost poznání
22.–27. listopadu

Brno

Technické muzeum
1.–31. prosince